

Idealet om elevens selvbestemmelse Af Claus Holm

* At være et selvbestemmende menneske er et ideal, der har stærke historiske rødder i europæisk politik og kultur. Et ideal som lovgivning, institutioner og mennesker er stærkt prægede af. Men hvem kan leve op til det? Hverken lærer eller elev kan bestemme, om de vil i skole eller ej uden at løbe ind i sanktioner. De kan heller ikke selv bestemme, hvad de vil arbejde med og i hvor lang tid. Fag og skema-lagte timer er simple krav i skolens hverdag. Skolen er en del af et offentligt system, der på forhånd har sat grænser for, hvad læreren og eleven kan gøre. Ikke desto mindre er idéen om elevens selvbestemmelse blevet en del af folkeskolens dagligdag. Folkeskoleloven fra 1993 forpligter læreren til at medvirke til at tage hensyn til den enkelte elevs alsidige udvikling i en skole, hvis dagligdag og undervisning skal bygge på åndsfrihed, ligeværd og demokrati.

I ph.d.-afhandlingen 'At konstruere professionel individualitet' – om lærerens brug af talen om selvbestemmelse har cand.pæd.pæd. John Krejsler fra Institut for Pædagogisk Sociologi ved Danmarks Pædagogiske Universitet vurderet lærerens strategiske spillerum, når han iscenesætter samværet med eleven ved at tale om elevens selvbestemmelse. Kvalitative interview med og analyser af fem nye læreres syn på elevens selvbestemmelse er baggrunden for vurderingen.

Magtens flade sprog

»Lærerne mener, at det er vigtigt at give plads til elevens selvbestemmelse ved at undervise mindre og vejlede og inspirere mere, ja i det hele taget ikke styre så åbenlyst. Lærerne vil derfor gerne føre ligeværdige samtaler med eleverne. Problemet er, at den ligeværdige samtale ikke eksisterer. Den er et

ideal, man højest kan og sikkert også bør tilstræbe«, siger John Krejsler og påpeger:

»Forholdet mellem lærer og elev er ulige. Læreren ved normalt mere end eleverne gør, hvorfor skulle eleverne ellers gå i skole i mindst ni år. Men i dag har folkeskolen, der jo er indlejret i et hierarkisk system, et gennemtrængende ideal om elevens selvbestemmelse, som ikke er let for lærerne at vedstå. Derfor taler lærerne ofte i et fladt demokratisk sprog, der antyder, at eleverne har mere at sige, end tilfældet er. Læreren er fortsat kommunikationseksperter, der har bedre argumenter end eleverne. Og eleverne kan ikke få lov til at bruge deres selvbestemmelse, som de vil. For eksempel fortalte en af de interviewede nye lærere mig, at elevernes brug af selvbestemmelse blev et problem, da de ville bruge den til at få læreren til at bestemme. Det afviste læreren. Elever må lære at bestemme selv på den måde, som læreren kræver og finder fornuftig.«

Pålagt selvoptagethed

»Barnet skal finde sandheden i sig selv!« Sådan lyder det fra læreren Margrethe i John Krejslers afhandling.

»Margrethes udsagn er et eksempel på det sandhedskrav læreren stiller den enkelte elev overfor. Mantraet om den personlige selvbestemmelse tillader ikke, at eleverne får lov til at suge til sig fra en underviser. Læreren stiller krav om, at eleverne tager personlig stilling til de faglige kvalificeringskrav. Det betyder, at eleverne konstant må spørge sig selv: Hvem er jeg egentlig og hvorfor mener jeg, at det og det er interessant og vigtigt at vide for mig? Eleven er blevet pålagt selvoptagethed. Vi forventer et geskæftigt menneske, der dagligt er optaget af at vurdere udbyttet af den personlige indsats.« John Krejslers

håndbevægelser søger at tegne en kerne, mens han fortsætter:

»Med retorikken om selvbestemmelse i folkeskolen forsøger vi at få installeret forestillingen om, at den enkelte elev har en indre sand kerne, en indre udtømmelig energikerne, eleven skal arbejde på selv at frigøre. Efterhånden vil forestillingen bide sig fast, og eleven vil intensivt søge at realisere sig selv. Kravet til det optimale menneske, et krav også folkeskolelærere stiller, er at være livslangt forpligtet på egen personlig udvikling og læring. Det er svært. Vi forventer så meget af elevernes selvdisciplin, at vi skal passe på ikke at skabe en skole, der først og fremmest er til gavn for de stærkeste personligheder«, siger John Krejsler.

Samarbejdstvang og ansvar

»I min fortid som seminarielærer vejledte jeg to piger og en fyr i et projekt om deres praktikforløb i en folkeskole. Pigerne klagede over fyrens mangel på personligt engagement. Fyren ville ikke blande fag og person sammen. Resultatet var, at jeg som seminariets repræsentant tog en samtale med ham om hans samarbejdsproblemer. Det stod nemlig ikke til diskussion, at de studerendes samarbejde også omfattede en personlig dimension, som de ikke kunne afvise. Fyren bestemte sig kort efter samtalen for at forlade seminarieret. Og det var jo så det, han bestemte sig for og derfor også hans ansvar, kunne jeg sige. Ved blot at definere sig som vejleder og inspirator kan læreren – også folkeskolelæreren – placere ansvaret hos eleven. Læreren bliver en slags skriftefader, som den enkelte elev må bekende sit ansvar for, at for eksempel et samarbejde ikke fungerer. Individuelle bekendelser og sociale kontrakter med ►

Ansvar for egen læring, selvevaluering, udgangspunkt i den enkelte elev, differentieret undervisning...

Opremsningen af beslægtede udtryk kan fortsætte, men det er der ingen grund til. De peger alle på, at læreren er konfronteret med et krav om at tage hensyn til den enkelte elevs personlige udvikling. Krav, der betyder, at læreren skal bestemme mindre over eleverne, og at eleverne skal bestemme mere over sig selv – eller?

FOTO: 1-2:BAM 3-4: POLFOTO

Selvfølgelig kan hver enkelt elev ikke bestemme, som hver enkelt helst ville. Selvfølgelig kan man ikke tale i munden på hinanden. Og selvfølgelig er alt, hvad eleverne siger og mener ikke gangbart. I mange tilfælde må læreren træde ind og kræve, at eleverne behandler deres interesse på en fornuftig måde, som senere kan gøre det muligt for dem at være myndigt selvbestemmende.

- eleverne er en teknik, som læreren kan bruge til for eksempel at holde ro og orden i klassen. Bryder den enkelte elev kontrakten kan læreren stille eleven til regnskab for brud på det, som han selv har været med til at bestemme i en tilsyneladende ligeværdig samtale. Når vi af velvilje påtvinger eleven selvbestemmelse, bør vi hele tiden spørge os selv, om de magtformer, vi benytter os af, er acceptable og et reelt bidrag til elevens frihed«, siger John Krejsler.

Eksproprieret privatliv

Ifølge John Krejsler er det vigtigt for de nye lærere, at de er vellidte som personer, så eleverne for eksempel kan give dem et knus, når de møder dem på gaden. Læreren vil ikke bare være læreren fra skolen. De nye lærere er opmærksomme på at være 'tunet' ind på, hvad der interesserer eleverne, at være med, inde i den nyeste hip-hop, i de nye tegneserier og i den nyeste slang. De stiller krav til sig selv om at være personer, der er fremme på beat'et.

»Vi er ved at få en uklar grænse mellem arbejdsrolle og privatliv, og det giver problemer, når læreren får eksproprieret sit privatliv og går i 'nærkontakt' med eleverne. Det er ikke noget problem for den erfarne men stadig ungdommelige lærer med fagligt overskud på alle områder at aflæse og fange elevernes interesse for tv-serier som for eksempel 'X-files'. Men i længden kan ingen leve op til det. Et andet problem opstår, hvis magtbalancen tipper, så eleverne misbruger deres indflydelse til at spille kort i timen, skabe kaos eller tryne læreren. Lærerens hensyn til elevernes alsidige personlige udvikling må ikke udarte sig til naivt blot at ville hinanden det godt. Det går ikke. Lærerne risikerer at brænde ud på beat'et eller at have konstant dårlig samvittighed over ikke at være på det. Eller også overlæver læreren ved at manipulere eleverne til at få dem til at tro, at de bestemmer selv. Det er en måde at beskytte sig selv på. Eleverne indretter sig lige så kynisk på det – også de vil gerne have lidt privatliv«, siger John Krejsler.

Mesterlære i demokrati

»Jeg tror, at læreren i en pragmatisk omgang med idealet om elevens selvbestemmelse kan nå frem til en balance mellem en lærerstyring og elevens deltagelse i en demokratisk dagligdag. Men balancekunsten er svær«, siger John Krejsler.

To af de lærere, han har interviewet, siger for eksempel, at det først drejer sig om at få styr på klassen, og derefter kan alt det der med selvbestemmelse, som de har lært på seminariet, komme ind. John Krejsler mener, at lærernes åbenhed om deres magt er et godt udgangspunkt for at tage deres daglige problemer alvorligt – og for at kunne kritisere, ændre og forbedre dagligdagen.

»Akutte problemer i dagligdagen som for eksempel at få styr på klassen må ikke langsomt give lærerne carte blanche til også at bestemme på vegne af eleverne i de situationer, hvor eleverne fuldt ud er i stand til at bestemme selv. Og omvendt må lærerne heller ikke lade sig fange af selvbestemmelsesretorikkens politisk korrekte formaninger og overlade eleverne for meget til sig selv. For selvfølgelig kan hver enkelt elev ikke bestemme, som hver enkelt helst ville. Selvfølgelig kan man ikke tale i munden på hinanden. Og selvfølgelig er alt, hvad eleverne siger og mener ikke gangbart. I mange tilfælde må læreren træde ind og kræve, at eleverne behandler deres interesse på en fornuftig måde, som senere kan gøre det muligt for dem at være myndigt selvbestemmende«, siger John Krejsler.

Han leder opmærksomheden hen på afhandlingens indledende citat af filosofen Jean-Jacques Rousseau: »Opdrageren skal som nævnt gennemføre sin opgave sådan, at din elev altid tror, at han er mesteren selv, mens det altid er dig, der er det. Opdrageren skal altid tage ansvaret for barnets ønsker og samtidig tillade dets frihed og kræve, at barnet lever op til det.« ▲

